

УДК 316.33

С.Устич,
кандидат філософських наук

РОЛЬ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Аналізуються проблеми соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів, зокрема на новому східному кордоні Європейського Союзу. Обґрунтовується поняття “система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва”, досліджуються місце та функції конкретно-соціологічного знання в цій системі.

Анализируются проблемы социологического отражения современных трансграничных процессов, в частности на новой восточной границе Европейского Союза. Обосновывается понятие “система информационного сервиса трансграничного сотрудничества”, исследуются место и функции конкретно-социологического знания в этой системе.

Problems of sociological reflection of the present-day cross-border processes, at a new eastern border of the European Union in particular, are analyzed. An idea of the system of information service for cross-border cooperation is substantiated, place and functions of concrete sociological knowledge in this system are studied.

Ключові слова: соціологічна рефлексія, транскордонні процеси, система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва.

Ключевые слова: социологическая рефлексия, трансграничные процессы, система информационного сервиса трансграничного сотрудничества.

Keywords: sociological reflection, cross-border processes, information service system for cross-border cooperation.

Розширення Європейського Союзу на Схід, окрім позитивних наслідків, створило також чимало серйозних ускладнень та дискомфортних явищ, найперше в комунікаційному просторі. Запровадження жорсткого візового режиму значно ускладнило комунікацію людей, зокрема, тих, хто має родинні зв'язки, а також тих, хто об'єднаний національною, культурною, конфесійною ідентичністю. Загострилися проблеми економічної активності, безробіття серед населення депресивних прикордонних регіонів. Криміногенні явища, зокрема нелегальна міграція та контрабанда товарів, не зникли, вони набувають нових, часто, більш витончених форм.

Зважаючи на це, проблеми кордонів у минулому і сьогодні викликали у соціуму значний пізнавальний інтерес. Тому наукове співтовариство має чималі досягнення в аналізі тих чи інших аспектів кордонів та пов'язаних з ними явищ. Зокрема, опрацьовано великий масив історичних даних про виникнення кордонів. Здобута різноманітна інформація щодо їх природи та тенденцій розвитку. Одне слово, в осмисленні цих важливих явищ суспільного буття є значні фактологічні та концептуальні здобутки [1,2].

Але при цьому мало приділяється уваги підтриманню “зворотного зв'язку” із основними суб'єктами транскордонних процесів – жителями прикордонних регіонів, тими, кого останні геополітичні зміни торкнулися в першу чергу і найбільше – вивченню їх думок, настроїв, оцінок.

Відсутність “альтернативної” щодо офіційної інформації породжує ланцюжок *взаємопов'язаних проблем*.

Органи управління часто приймають ті чи інші рішення, не маючи повної, всебічної та достовірної інформації. При цьому вони нерідко спираються на односторонні та бюрократичні оцінки тих чи інших відомств. У результаті такі рішення виявляються малоефективними і, по суті, не розв'язують проблеми, а імітують їх розв'язання. Прикладів такого чимало. Ми не раз були свідками того, як багатообіцяючі заяви високих дипломатичних представників Європейського Союзу щодо лібералізації візового режиму зі східними партнерами згодом, по суті, дезавую-

ються керівниками відомств ЄС, що відповідають за безпеку кордонів. Чи взяти проблему корупції, яка, незважаючи на демонстровані зусилля щодо її подолання (до прикладу, запровадження так званої гарячої лінії для звернень громадян), як добре відомо, процвітає на кордоні та має місце у візовому обслуговуванні консульствами.

У свою чергу, неефективні рішення, що не розв'язують проблеми по суті та послідовно, викликають їх несприйняття чи навіть активне відторгнення населенням. Більше того, трапляється, вони провокують нові ускладнення (прикладом можуть слугувати конфліктні ситуації, що час від часу виникають на кордоні, між прикордонним персоналом та громадянами).

Тому встановлення (налагодження) “зворотного зв'язку”, отримання “альтернативної” інформації про функціонування кордону є важливою умовою оптимізації транскордонного співробітництва. Розв'язати ж цю *головну проблему* можна тільки шляхом використання спеціальних методів вивчення громадської думки, забезпечення адекватної соціологічної рефлексії транскордонних процесів.

Поняття “соціологічна рефлексія транскордонних процесів” означає як аналіз формування та розвитку самого конкретно-соціологічного знання про явище “транскордонного”, так і дослідження прийомів та методів, що використовуються в конкретно-соціологічному пізнанні цього важливого феномену соціальної дійсності.

У якому ж стані є нині соціологічна рефлексія транскордонних процесів?

Найперше, розглянемо діяльність у цій царині Європейського Союзу.

Відомо, що вивченням суспільних настроїв у цьому об'єднанні держав займається уповноважена структура – Євробарометр. *Євробарометр* (англ. *Eurobarometr*) — міжнародний проект регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії [3]. Одним із основних партнерів Євробарометру є група Taylor Nelson Sofres (TNS) – світовий лідер у галузі маркетингових досліджень на замовлення [4].

Аналіз опублікованих Євробарометром упродовж чотирьох десятиліть і, особливо, в останні роки (після розширення Європейського Союзу на Схід) матеріалів засвідчує, що, на жаль, серед них немає спеціальних досліджень проблем прикордоння, тим більше таких, що присвячені транскордонним процесам на новому східному кордоні Європейського Союзу. Тільки в одному із досліджень, проведеному в 2006 р. і присвяченому вивченню наслідків розширення ЄС, у дотичній формі порушуються і деякі питання функціонування кордонів та сучасного розвитку прикордонних регіонів.

Це досить дивно, адже поза належною увагою опинився цілий пласт гострих проблем, що викликають постійні дискусії у самому Європейському Союзі (передусім це проблеми міграції та безпеки). Для порівняння, інше відомство Європейського Союзу, що опікується статистикою – Євростат, в останні роки дуже активно і цілеспрямовано займається розробкою проблематики кількісної оцінки транскордонних процесів (“транскордонною статистикою”), найперше на новому східному кордоні ЄС [5]. Цим проблемам, зокрема, була присвячена загальноєвропейська конференція керівників статистичних відомств і науковців, що відбулася в Кракові у 2011 р. Безумовними європейськими лідерами розробки проблем транскордонної статистики є польські вчені та практики. Тією чи іншою мірою соціологічні дослідження проблематики прикордоння та транскордонного співробітництва проводилися також окремо країнами, які не так давно стали членами Європейського Союзу і є сусідами України. Маються на увазі Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща.

Стосовно України проблематика прикордоння і транскордонних процесів, звичайно ж, не могла і не може не цікавити наших соціологів. Ще в далекому 1988 р. в Ужгородському державному університеті була створена одна із перших в Україні лабораторія соціологічних досліджень, де активно працювали, зокрема, відомі сьогодні українські соціологи О.Пелін та О.Стегній. Лабораторією був отриманий певний матеріал щодо впливу транскордон-

них процесів на міжетнічні та міжконфесійні відносини в прикордонному регіоні.

На жаль, обмежені ресурси унеможливили проведення повноцінного дослідження з прикордонної тематики. Друга, вже більш вдала спроба здійснити таке дослідження була зроблена у 2007 р. Тоді новостворений Інститут транскордонного співробітництва виступив ініціатором і замовником пілотного соціологічного дослідження “Новий Східний кордон Європейського Союзу: питання транспарентності, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна)”. Це дослідження було виконано під керівництвом П.Токаря [6].

До його організації було залучено дослідницькі центри, урядові та неурядові структури, місцеві органи влади, фонди та громадські організації – всього 10 представництв в чотирьох країнах – учасницях проекту (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна).

Результати проведеного дослідження дають багату інформацію про актуальний стан транскордонного співробітництва між зазначеними державами, порівняльного аналізу рівня його розвитку, оцінки роботи консульських та прикордонних служб. Проте, на жаль, і це дослідження було обмежене як часом, так і фінансовими можливостями.

Ті чи інші аспекти новітнього транскордонного співробітництва отримали відображення в інших проведених українськими соціологами дослідженнях як на центральному, так і на регіональному рівнях, причому не тільки на західному, а й на східному кордоні України.

Значні можливості для здійснення масштабної і цілісної роботи із соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів відкриває реалізація проекту “Кордони очима людей”, що виконується Інститутом транскордонного співробітництва разом із партнерами за програмою ENPI Європейського Союзу в сегменті Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна.

Загальною метою Проекту є формування соціологічного сервісу транскордонного співробітництва сусідніх регіонів

Угорщини, Словаччини, Румунії та України. Специфічними цілями є: 1) розробка методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва; 2) створення Міжнародного центру соціологічного аналізу транскордонного співробітництва (МЦСА) як спеціального механізму міжнародного моніторингу транскордонних процесів, що забезпечить надійний “зворотний зв’язок” між органами управління транскордонного співробітництва та їх безпосередніми учасниками – населенням прикордонних регіонів Угорщини, Румунії, Словаччини та України; 3) проведення стартового міжнародного соціологічного дослідження транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України; 4) розробка навчально-методичного пакету курсу “Соціологія транскордонних процесів” для впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України. Період реалізації Проекту: 06.2012 – 05.2014. Аплікантом проекту є Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна. Партнерами: КІУТ Асоціація регіонального розвитку, м. Загонь, Угорщина, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна.

Конкретно-соціологічне відображення транскордонних процесів (зокрема, транскордонного співробітництва) та практичне використання отриманої в результаті цього відображення конкретно-соціологічної інформації є частиною *системи інформаційного сервісу транскордонних процесів* (зокрема, транскордонного співробітництва).

Система інформаційного сервісу (СІС) транскордонних процесів (зокрема, транскордонного співробітництва) – це система, що забезпечує виконання функцій отримання (добування), введення чи збору, зберігання, пошуку, обробки, передачі та практичного використання інформації щодо генеалогії, актуального перебігу та прогнозованого розвитку сучасних транскордонних процесів (зокрема, транскордонного співробітництва). Система інформаційного сервісу має власну архітектуру, яку можна розгляда-

ти через призму різних критеріїв. З погляду компонентного складу СІС є сукупністю елементів (блоків) власне інформаційного, технічного, програмного і організаційного забезпечення, а також персоналу.

Розбудова системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва здійснюється спільними зусиллями суб'єктів ТКС із різних країн. Свій внесок у розбудову СІС за вісім років свого існування вносить також Інститут транскордонного співробітництва та його партнери. Насамперед закладено методологічну та методичну основу для плідної інформаційно-аналітичної роботи. ІТС розроблена система індексації та моніторингу транскордонних процесів, зокрема транскордонного співробітництва [7], підготовлена методика її практичного використання [8]. Виконана пілотна імплементація цієї системи через проведення індексних моніторингових досліджень транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [9]. Розроблений ІТС продукт одразу отримав практичне використання в інших сегментах нового східного кордону Європейського Союзу. Одна із перших спроб практичного застосування методології індексації транскордонного співробітництва була зроблена в рамках проекту “Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін”. Цей проект реалізувався у 2010–2011 рр. під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії [10]. Ще один практичний досвід використання методології індексації транскордонного співробітництва отримано в результаті реалізації польсько-російського проекту “Рахуймося із кордонами” у 2011–2012 рр. [11].

У листопаді 2012 р., на третьому Європейському форумі з транскордонного співробітництва у Кишиневі (ІТС, як відомо, є співорганізатором форумів), були презентовані результати ще одного проекту “Транскордонне співробітництво на новому східному кордоні – вивчення фінського та норвезького досвіду”, виконаного за методологією порівняльного аналізу на замовлення Міністерства закордонних справ Фінляндії [12]. Інститут транскордонного спів-

робітництва виконав порівняльний аналіз прикордоння України та Європейського Союзу.

Дуже важливим напрямом інформаційно-аналітичного блоку сервісу транскордонного співробітництва є транскордонна статистика. ІТС ініціював розробку проблеми “Сучасні транскордонні процеси та їх статистичне відображення”. Аналіз статистичного зрізу цієї проблеми очолюють відомі вчені і практики – колишній багаторічний керівник Польського статистичного відомства професор Й.Оленьскі та професор, віце-президент Російської академії економічних наук і підприємництва, наш земляк із Закарпаття В.Симчера. Результати розробки були представлені на Всесвітньому статистичному форумі у серпні 2013 р. у Гонконзі. Ця робота виконується в рамках проекту “Краще знання – краща співпраця” Вишеградського фонду.

Стосовно блоку інформації про генеалогію об’єкта, то тут ІТС працює у двох напрямках. Перший пов’язаний із підготовкою міжнародним авторським колективом “Нарисів новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні”, що будуть представлені на інтерактивному сайті в он-лайн режимі та в друкованому вигляді. Ця робота виконується ІТС спільно з партнерами в рамках проекту “Історія, що об’єднує”. Другий напрям – створення міжнародного музею новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні – теж в он-лайн-режимі і в експозиційному варіанті, рішення щодо проектного фінансування якого прийнято нещодавно. Створено організаційний механізм імплементації теоретичних розробок – Міжнародний інститут транскордонного аналізу та менеджменту (МІТАМ). Схвалено Стратегію розвитку інституту та його Статут. Формується його інфраструктура. За рахунок проектного фінансування вирішені питання матеріально-технічного та програмного забезпечення МІТАМ. Готується інформаційно-довідковий ресурс, без якого неможлива ділова транскордонна комунікація суб’єктів. Підготовлений проект створення Слов-

ника транскордонного співробітництва восьми мовами (англійською, українською, угорською, словацькою, чеською, польською, румунською, молдовською), а також Глосарію термінів транскордонного співробітництва цими мовами. Сформовано потужне міжрегіональне експертне співтовариство (понад 40 високопрофесійних фахівців з-поміж науковців, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, активістів громадських організацій із різних країн).

Таким чином, є підстави стверджувати, що система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва поступово формується [13–17].

Підсумовуючи зазначене, можна, вочевидь, зробити такі основні висновки.

1. Блок конкретно-соціологічної інформації повинен стати невід’ємною складовою системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва, бо без встановлення надійного та систематичного “зворотного зв’язку” між суб’єктами управління та населенням ефективна співпраця сусідніх регіонів неможлива.

2. У цій системі конкретно-соціологічний компонент повинен виконувати дві основні функції:

а) функцію *генерування адекватної, всебічної та повної інформації* про потреби й інтереси людей, які вони виражають у своїх оцінках процесів, що відбуваються на кордоні та довкола нього;

б) функцію *коригування управління*, яка полягає в максимально повному врахуванні цих оцінок при підготовці та прийнятті відповідних управлінських, найперше, політичних рішень.

Поки що конкретно-соціологічне забезпечення є “ахіллесовою п’ятою” системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва. Спільна робота з реалізації проекту “Кордони очима людей” сприятиме тому, щоб конкретно-соціологічне знання, як і належить, стало важливим елементом теорії і практики сучасних транскордонних процесів у Європі.

Література

1. Гальчинський А. Україна на перехресті геополітичних інтересів / Гальчинський А. – К. : Знання України, 2002. – 150 с.
2. Карпатський регіон та його роль у забезпеченні безпеки та співробітництва в Європі : матеріали міжнар. конф. – Ужгород : Ліра, 2008. – 230 с.
3. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Кіш Є.Б. – Ужгород : Ліра, 2008. – 420 с.
4. Макарычев А.С. Пространственные характеристики трансграничной безопасности: концептуальные контексты / А.С.Макарычев // Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. – М. : НОФМО, 2002. – С. 15–91.
5. Cichocki B. The Eastern External Border of the Enlarged European Union / Cichocki B. – Warsaw : Batory, 2004. – 153 s.
6. Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a strategía rozvoja. – Presov : Nova, 2006. – 223 s.
7. *Communication and European Frontiers*. – Debrecen – Oradea : Oradea University Press, 2011. – 219 p.
8. *Eurobarometr* [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
9. *TNS* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tnsglobal.com/>
10. *Eurostat* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://err.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
11. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів / Токар П. – Ужгород : КП “Ужгородська міська друкарня”, 2008. – 317 с.
12. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) / за ред. С.І.Устича. – Ужгород : Ліра, 2012. – 119 с.
13. Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / за ред. С.І.Устича. – Ужгород : Ліра, 2012. – 79 с.
14. Індексні дослідження транскордонного співробітництва. – Ужгород : Ліра, 2012. – 244 с.
15. *Index of TBC* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.borderdialogues.eu/index>
16. *Projekt “Liczmy się z granica”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92
17. *Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours*. – Prague : ISD, 2012. – 96 p.